Hilâfetin Kureyş'e Âidiyeti Mes'elesi – 2. Bölüm

Hilâfetin Kureyş'e Âidiyeti Mes'elesi – 1. Bölüm'ü Okumak için Tıklayınız

IV. Mütearız rivayetlerin genel tahlîli:

Buraya kadar aktardığımız rivayetlerden de anlaşılacağı üzere bahsinde olduğumuz konu zahirleri itibarıyla mütearız olan rivayetlerin işkâl sahasına taşıdığı bir konudur. "İmamlar Kureyşten'dir"manasına gelen rivayetlerle istidlal edenler hilafette Kureyşli olmayı şart koşarken Hz. Ömer (Radıyallahu Anh)'in değişik tariklerle nakledilen rivayetlerin kiminde "Ecelim gelirse Ebu Ubeyde'yi halife tayin ederim" demesi, kimi rivayetlerde "Onun da vefat etmesi durumunda Muaz b.Cebel'i" söylemesi hilafette Kureyşli olmanın şart olmadığını göstermektedirler. Zira Muaz b. Cebel (Radıyallahu Anh) nesebi Kureyş olmayan bir ensarîdir.[1] Dırar b. Amr gibilerinin savunduğu ve Cumhura muhalif addedilen bu görüşü ve bu görüş adına sunulan mesnetleri muhteva açısıyla tahlil etmekte fayda vardır.

Hilafette Kureyşli olmanın gerekli olmadığını intaç eden Hz. Ömer'in sözünden başlamak gerekirse şunlar söylenebilir: Hz. Ömer (Radıyallahu Anh)'den bu konudaki rivayetler farklılık arz etmektedir. Eğer biz burada Hz. Ömer (Radıyallahu Anh)'in sözünü Peygamber (Aleyhissalatü vesselam)'ın sözüyle çeliştirme niyetinde değilsek mezkur sözü Kureyş'ten olmayan bir halifenin hilafet makamına atanması şeklinde anlamamalıyız. Bilakis Hz. Ömer (Radıyallahu Anh)'in bundan maksadının cüzî bir vazife anlamındaki kısıtlı bir yetki olduğunu söylememiz gerekir.[2] Yahut Hz. Ömer kendi döneminde Kureyş kabilesinden olan kimselerin hilafete ehil olmadığını görmüş olabilir. Veya da Salim (Radıyallahu Anh)2in kendisi bir Kureyşî olan Huzeyfe' nin azatlı kölesi olması münasebetiyle ve azatlı kölelerin de efendilerinin kavimlerinden addedilmeleri şeklindeki umumî anlayışa istinaden onu Kureyşli birisi olarak telakki etmiş olabilir.[3]

İbn Kuteybe bu meyanda şunları söyler: Hz. Ömer'in "şüphe beni uğraştırmazdı" şeklindeki sözü onların anladığı mananın gayrısına ihtimallidir. Hz. Ömer'in Muhacirlerin ve Resulullah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'ın cennetle müjdelediği kimseler hakkında duraksaması, onlardan kimseyi seçmemesi, hilafeti onların arasında yapacakları istişareye tevdi etmesi ve Salim'i onlara emir olarak atamakta hiç tereddüt etmemesi nasıl düşünülebilir? Bu hatalı bir söz ve görüşteki bir zafiyettir. Lakin Ömer (Radıyallahu Anh) hilafeti onların yapacağı istişareye ısmarlayınca imamlık vazifesini ifa edecek kişiyi onların arasından seçmekte tereddüt yaşamıştır. Onlara en fazla üç gün mühlet vermiş ve oğlu Abdullah'a bunu onlara emretmesini söylemiştir.[4] Bu konuda oluşan icmaın Hz. Ömer'den sonra tahakkuk ettiğini yahut konuyla ilgili Hz. Ömer (Radıyallahu Anh) in içtihadının değiştiğini söylemek yanlış olmasa gerektir. Bazıları ise bu rivayette bahsi yapılan imametin imamet-i uzma (hilafet) değil halifenin kendi yerine birisini tevkil etmesiyle ilgili olduğunu söylemişlerdir.[5]

Kureyşli olmanın şart olmadığını ifade eden Dırar b. Amr yahut Kureyşli olanın şart değil de evleviyetle ilgili bir vasıf olduğunu ve fitneden korkulması durumunda gayrısının da halife olabileceğini savunan Ka'bî[6] gibilerinin gerekçelerine yukarıda değinmiştik. Bunlara göre insanların kabile hasebiyle birbirlerine her hangi bir üstünlüklerinin bulunmadığı şeklinde Kuranî esas ön sırada gelmektedir. Bunun için halife olacak kişide Kureyşlilik vasfının aranması da asabiyeti andıran bir tavır olacağından dolayı şart olarak görülmesi uygun olmayacaktır. Lakin ilmî kıstaslar zaviyesinden meseleye baktığımızda bu gerekçelendirmenin zafiyeti ortaya çıkmaktadır. Zira mesele incelendiğinde İslamda asabiyet/ kavimcilik kavramının bu denli dar çerçevede anlaşılamayacağı görülecektir. Yani her hangi bir meselede kimi zaman bir kavmin ön plana çıkarılması ırkçılık manasına gelmez. Misal olması kabilinden zikredecek olursak; Vâsile b. el-Eska' (Radıylallahu Anh) Hz. Peygamber (Aleyhissalatü vesselam)'e "Asabiyet nedir?" diye sorduğunda o mübarek varlık "Kavmine zulüm üzerine yardımda bulunmandır"[7] buyurmuştur.

Yine Allah Resulü (Aleyhisselam) kişinin kavmini sevmesinin asabiyet ve ırkçılık anlamını taşımayacağını ifade buyurmuşlardır.[8] Bu rivayetlerden de anlaşılacağı üzere her noktada kavme yapılan atıf asabiyetle bağdaştırılmamalıdır. Şu kadarı da var ki mutlak manadaki bu rivayet hilafet manasında olmayıp halifenin her hangi bir seriyye için atamış olduğu komutanla ilgilidir. Bu manaya hamledilmesinin zorunluluğu hakeza yine başka türlü kaçınılması mümkün olmayan tearuzu/ çelişkiyi def etme gayesine matuftur. Yahut bu hadisin muhal faraziye kabilinden mübalağa üslubuyla denildiğini söyleyebiliriz. Kölenin imam ve halife olamayacağı hususu da bu söylediğimizi teyit eder mahiyettedir.[9]

Hilafet konusunda bu makamın Şer'i hükümlerin tenfiz edilmesi, emanetin ehline tevdi edilmesi, insanlar arasında meydana gelebilecek kuvvetlinin zayıfı mağdur etmesi gibi muhtemel ifsadata karşı bir adalet kapısı olması gibi vazifeleri üstleneceği muhakkaktır.[10] Bu görevleri üstlenecek olan birisinin de velâyet-i kaviyye sahibi olabilmesi yani toplumda sözünü geçirebilmesi için yaşadığı toplum içerisinde sözü geçen, güçlü, muktedir bir kabileye mensup olması gerektiği muhakkaktır. Öyleyse Kureyşli olmanın gerekliliğini hikmet veçhesiyle bu açıdan değerlendirecek olursak mevzunun asabiyet yahut kavimcilikle ilgili olmadığını bilakis Kureyş kabilesinin şerefi ve üstünlüğüyle irtibatlı olduğunu müşahede edeceğiz. Nesep itibarıyla şerefli bir soya sahip olan insanların o toplumda oluşacak kargaşaların önüne geçilmesi vb. gibi konularda kişilerin şahsında tesir açısından büyük bir etken olduğu inkar edilemez bir gerçektir.[11]

Meseleyle ilgili bunlara benzer yapılan tevillere yönelik "inandırıcı olmaması" şeklinde tenkitlerde bulunanlar yapılan tevillerin kavl-i sahabi ile Peygamber kavlinin çelişmemesi zaruretine binaen olduğu gerçeğini kavramalıdırlar. Aksi durumda tearuz halinde merfu rivayetin tercih edileceği izahtan varestedir.[12] Zaten ehl-i sünnet diye tabir ettiğimiz cumhur ulemayı hilafette Kureyşli olma vasfını şart koşmaya iten müessir sebep de budur. Çünkü Hz. Peygamber "İmamlar Kureyş'tendir (el-Eimmetu min Kurayşin)" buyururken kelamın ibtidasını lam-ı tarifli olan kelimeyle başlatmıştır. Bu da arap dilindeki gramer açısından imamlık ve halifelik işinin sadece

Kureyş'e ait olması gibi bir mana ifade etmektedir.[13]İ'malin ihmalden daha racih olması şeklinde tabir edebileceğimiz bu kaide-i külliye mantığıyla hareket eden ulema hilafette Kureyş kabilesinden olmayı şart manasında değerlendirmişlerdir.

Merfu' rivayetlerle sabit olan imamların Kureyş'ten olması gerektiği şeklindeki şartın subûtî ve delalet açısından inkâr edilemez açıklıkta ve kuvvette olduğu görülmektedir. Mezhep imamlarından da yapılan nakillerde görüldüğü üzere bu öne sürülmesi gerekli olan kesin bir şarttır. Ebu Hanife'den yapılan bir kısım nakillere göre İmam-ı Azam bunun bir şart olduğunu söylemiş İmam eş-Şafii ise bunu bazı kitaplarında tasrih etmiştir.[14] Ahmed b. Hanbel'in de görüşünün bu istikamette olduğu gözlemlenmektedir.[15] Zira Ahmed b. Ca'fer el- İstahrî' nin kendisinden naklettiğine göre o hilafetin sadece Kureyş'e mahsus olduğunu ve bunun dışında hilafet iddiasında bulunan kişilerin bu iddiasının ikrar edilmeyeceğini söylemiştir.[16]

V. Tarihî süreç açısından mühim bir tavzih:

Cumhur ulemanın hilafette Kureyşli olmanın şart olduğu görüşünü benimsediklerine yukarıda birçok noktada işarette bulunduk. Lakin meselenin şu ana kadar değinmediğimiz önemli bir boyutu daha vardır. O da; tarihte yaşamış birçok halifenin ve sultanın Kureyşli olmaması mevzuudur. Hadiseyi en başından alacak olursak; Hz. Peygamber (Aleyhissalatü vesselam) "Benden sonra halifelik otuz yıl olacaktır. Sonra ısıran/zalim mülk (saltanat) olacaktır" buyurmaktadır.[17]Allah Resulü (Sallallahu aleyhi ve Sellem)'nün verdiği bu rakam hesaplandığında Hz. Ebubekir' in iki yıl, Hz. Ömer'in on yıl, Hz. Osman'ın on iki yıl ve Hz. Ali' nin de altı yıl halifelik yaptığı göz önünde bulundurulacak olursa bu rakamın Hulefa-i Raşidîn dönemiyle sona erdiği görülecektir.[18]

Şu hale bu hadisin fehvasınca bir kısım âlimler hilafetin Raşid halifeler döneminin intihasıyla sona erdiğini söylemişlerdir. Buna karşılık bir kısım rivayetler incelendiğinde halifeliğin bu döneme münhasır olmadığı gözlemlenmektedir. Muaviye (Radıyallahu Anh)' nin de halife olarak sayılması yahut Emevî sultanlarından Ömer b. Abdülaziz gibilerinin halife addedilmesi bu mahalde işkâl arz eden bir durumdur. Zira imamlardan ehlu'l- hal ve'l- akd olan kimseler Abbâsî halifelerinin hilafeti ve Mervan'ın soyundan bazılarının hilafeti üzere ittifak etmişlerdir.[19]Mesela Süfyan-ı Sevrî şöyle demektedir: Halifeler beştir: Ebubekir, Ömer, Osman, Ali ve Ömer b. Abdülaziz (Radıyallahu Anhum)…[20] Bu tarz rivayetlere bakıldığında Raşit halifelerden olmayan bir takım kimselerin halife vasfıyla tavsif edildiği görülmektedir. Bu işkalden kurtulabilme gayesiyle olmalıdır ki el-Münâvî gibi bazı âlimler Hilafeti "Hilafet-i Nübuvvet ve Hilafet-i mülk" şeklinde iki kısımda incelemişlerdir. [21] Buna göre Muaviye (Radıyallahu Anh)'tan sonrakilerinin halifeliği mülk tarzında bir halifeliktir.

Bu ayrıma göre Hz. Peygamberin hadiste bahsini yaptığı ve otuz yıl müddetinde sona ereceğini söylediği hilafet Halifet-i nübüvvet, Süfyan es-Sevrî gibilerinin de bahsettiği hilafet "Hilafet-i Mülk" olarak anlaşılmalıdır.[22] Ne var ki bu tafsil de mezkûr işkali halletmede yeterli gözükmemektedir. Çünkü asıl mesele şudur: Hz. Peygamber (Aleyhissalatü vesselam) hilafetin

otuz yıl olacağını belirtmiştir. Belirtilen bu sürenin –Taftazânî' nin de değindiği gibi-[23] sapma halinin hiç karışmadığı hulefa dönemi için ifade edilen "hilafet-i kâmile" adına geçerli olduğunu söylesek bile bu dönemden sonra gelen nakıs halifeliğin de Kureyş'e ait olmaması meselesi önümüze çıkmaktadır.[24] Olayın bu raddesi düğümlenme noktası olarak tespit edilebilir.

Öyleyse bu mevzuda bizleri yukarıda arz edilen işkâlden kurtaracak olan çözüm mahiyetinde bir takım yorumlara ihtiyaç vardır. Hz. Peygamber (Aleyhissalatü vesselam)'in konuyla ilgili sözü hikmeti cihetiyle ele alınmalı ve hilafetin niçin Kureyş'e ait olduğu meselesi maksatları ve maslahatları yönüyle incelenmelidir. Bu meyanda müracaat ettiğimiz eserlerin birçoğunun yer verdiği birkaç âlimin beyanatına yer vermek istiyoruz. Bahsini yaptığımız âlimler meseleyi daha faklı bir veçhe ile ele almış ve tarihte birçok halifenin Kureyşli olmamasını ve buna rağmen ehlu'l-hal ve'l-akd tarafından meşru bir halife olarak atanmalarını makul bir çerçevede izah edip ikna edecek açıklamalarda bulunmuşlardır. Öyleyse sözü onlara bırakalım:

VI. İmam Mâturîdî

İmam Maturîdî' nin görüşlerine ulaşabilmemiz günümüz itibarıyla kendisi adına tab edilmiş olan ve kendisine ait olan birkaç eserinden mümkün olabilmektedir. Bununla birlikte Ebu'l-Muîn en-Nesefî' nin İmam Maturidî' nin "Makalat" isimli eserinin aktarımı olarak niteleyebileceğimiz "Tabsıratu'l-Edille" si bizim açımızdan mühim bir eserdir. Bu konu hakkındaki görüşlerini de en-Nesefî' nin mezkûr eserdeki uzunca alıntılamalarından elde etmemiz mümkün olmuştur.

İmam Maturidî anlam itibarıyla konumuzla ilgili şunları söylemektedir: Din cihetiyle halifenin takva ehli, maslahatları bilen, "Sizin en değerlinin en takva olanınızdır"[25] şeklindeki ayette olduğu üzere kitabullah'ın da şehadetiyle muttaki birisinin olması gerekir. Halife seçilirken bunlara bakılmalıdır. Lakin Peygamber (Aleyhissalatü vesselam) halifelerin Kureyş'ten olacağını söylemiş sahabe-i kiram da halifelerini Kureyş'ten seçmişlerdir. Bunun birkaç nedeni vardır: Birincisi; hilafet demiş olduğumuz müessesenin din işlerinden olma gibi bir yönü olduğu kadar siyasi bir yönü olması da söz konusudur. Kur'an-ı Kerimde de belirtildiği üzere eski ümmetlerde meliklik bir kavimde peygamberlik ise ayrı bir kavimde bulunmaktaydı.

Bu böyle bilindiği sürece her iki tarafında dikkat-ı nazara alınması gerekmektedir. Siyaset ve meliklik işi halkın nezdinde kadr-ü kıymeti olan kimselerde bulunmalıdır. Bunun en bariz isbatı nesebin ve soyun halkın maslahatını gözetmek, oluşabilecek muhtemel kargaşalarda ağırlığını koyabilmek, istenmeyen kötü şeylerden insanları engelleyebilmek konusunda büyük bir tesirinin olmasıdır. Kureyş'in ise kendi dışındaki kabilelere olan üstünlüğü inkar edilemez bir durumdur. Zira Fukaha' nın nikahtaki kefaet/ denklik konusunda Kureyş'in sadece Kureyşlilere denk görülmesi ve sair kabilelere tafdil edilip üstün kılınması da bunu göstermektedir. Görünen o ki; Kureyş kabilesi kendilerinin dışındaki hiçbir kabileyi kendilerine denk görmemekteydiler. Böyle bir durumda da başka kabileden olan birisinin halife olarak onların başına atanması düşünülemezdi.

Bir diğer ihtimal olarak da şunu düşünebiliriz: Bütün kabilelerde ve beldelerde bunun talep edilmesi zor bir durumdu. Buna bir kolaylık olması açısından hilafet işinin sadece Kureyş kabilesinde cem edilmesi insanlara yapılan bir kolaylaştırma kabilinden olmuştur. Yahut da Hz. Peygamber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) Müslümanların işlerini tedbir edip yönetme kabiliyetinde olan kimselerin Kureyş'te olduğunu bilmiş ve bu bilgisinin muktezasınca halifelik işinin Kureyş kabilesine ait olduğunu buyurmuştur.[26]

Görüldüğü gibi İmam el-Maturidi mevzuyu biraz daha hikmet cihetiyle ele almış ve hadislerdeki Kureyş vurgusunun zamansal bir takım şartlar zaviyesinde değerlendirilmesi gerektiğine işarette bulunmuştur. Hilafetin maksatları olarak tespit edilen kanunların yürürlüğe sokulması, caydırıcı bir takım cezaların ve müeyyidelerin uygulanması, ordu donatımı, devletin sınır güvenliğinin sağlanması, zekat ve vergilerin tahsil edilmesi, Cuma ve bayram namazlarının kıldırılması, halk arasında çıkması muhtemel bir takım kargaşa ve kavgalara müdahale edilmesi, mahkemelerde şahitlerin şehadetinin kabul edilmesi, velisi olmayanların evlendirilmesi ve ganimetlerin taksimi gibi düsturları nazarı dikkate alan İmam el-M3aturîdî bu düsturları yerli yerince uygulayacak olan kişilerin o zamanda Kureyşlilere ait olması dolayısıyla Hz. Peygamber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'in bu şekilde buyurduğunu ifade etmiş olmaktadır. Şu halde bu vasıfların başka kabileye mensup birinde cem olması ve Kureyş'ten de bu tarz özellikleri haiz bir şahsın bulunmaması durumunda hilafetin Kureyş kabilesini aşması kaçınılmaz olacaktır.

VII. İbn Haldun

"İmamlar sadece Kureyş'tendir" hadisini söyleniş maksadı veçhesiyle ele alan bir diğer âlim de İbn Haldun'dur. İbn Haldun'a göre Sakife günündeki sahabenin hilafet tartışmaları esnasında Hz. Ebubekir (Radıyallahu Anh)'in "İmamlar Kureyş'tendir" hadisini okumasıyla bu konuda icma oluşmuştur. Ve konuyla ilgili diğer rivayetler de bunun teyidi olmuştur. Lakin daha sonraki dönemlerde Kureyş'in iktidarını ve insanlar üzerindeki galebesini yitirmesi sebebiyle acemlerin Kureyşliler üzerinde hâkimiyetleri söz konusu olmuştur. Bu sebeple hilafet Kureyş'ten acemlere intikal etmiştir. Bu durum muhakkıklar için müşkil bir mevzu olarak ortaya çıkmış ve onlar da halifenin kureşli olması şeklindeki şartı nefyetme yoluna girmişlerdir. Bu iddialarına delil olarak da Peygamber-i zî şân'ın ""Başınıza Habeşli bir köle de getirilecek olsa sizi Allah'a sevk ettiği sürece ona itaat ediniz" şeklindeki hadisini delil olarak kullanmışlardır. Fakat bu doğru değildir. Zira bu hadisin söyleniş gayesi itaat gibi bir maksadın temsîlî bir üslupla söylenişidir. Hz. Ömer (Radıyallahu Anh)'in Salim (Radıyallahu Anh) ile ilgili sözü ise hüccet olarak telakki edilemez. Zira sahâbî mezhebi hüccet değildir.[27]

Kureyşli olma şartını nefyedenlerden biri de el-Bâkillânî' dir.[28] Kendisi, Kureyş kabilesinin –yukarıda da değindiğimiz- değişimini görünce Kureyşli olma şartını düşürmüştür. Cumhur ulema ise Müslümanların işlerini görmeye muktedir olamasa bile yine de Kureyşli olan kimsenin halife olmasını şart koşmaktadırlar. Biz ise bu mevzuyu daha çok makasıdı ve hikmetleri yönüyle ele almalıyız. Şeriatın hükümlerinin bir hikmet ve maksada mebni olduğu hepimizin bildiği kesin bir şeydir. Bahsinde olduğumuz mevzuyu maksadı hasebiyle ele alacak olursak Kureyşilik şartının sadece Hz. Peygambere

neseben bitişmek olmadığını görmüş oluruz. Zira bu şekildeki bir illetin şer'i maksatlardan sayılması tahayyül edilemez. Yapılan kıyaslar ve tetebbuat neticesinde bu şekildeki bir şer'i hükmün maksadı ve hikmetinin Müslümanların haklarının himayesi ve onların gözetilmesi olduğunu görmüş oluruz.

Bu makama gelmiş olan kimse sayesinde insanlar arasındaki anlaşmazlıklar ve kavgalar sona erecektir. Haksızlığa uğrayan kimse hemen halifenin kapısına sığınacak halife de onun hukukunu müdafaa edip muhafaza edecektir. Bu vazifeyi üstlenip icra edebilecek kimsenin de toplumda sözü geçen ve ağırlığı olan bir kabileden olması pek tabii bir durumdur. Bu bakış açısını o zamana uyarlayacak olursak şöyle bir manzarayla karşılaşmış olacağız: Kureyş kabilesi o dönemde insanlara istedikleri şeyleri yaptırabilecek güç ve kudrete sahip olan kimselerdi. Şer-i şerif insanların ittifak halinde olmalarını talep ettiğinden dolayı onları derleyip toparlayabilecek ve tek ve yek bir vücut halinde tutabilecek bir gücün onlar üzerinde hilafet hakkına sahip olduğunu beyan etmiştir.[29]

VIII. Netice

Ezcümle, halife olacak kimsenin Kureyş kabilesinden olması gerektiği Hz. Peygamber (Aleyhissalatü vesselam) tarafından bizzat belirtilmiştir. Ancak bu rivayetler üzerinden yapılan camit çıkarımlar meseleyi bütün buutlarıyla tahlil etmek için yeterli gözükmemektedir. Onun için ba husus İmam Maturidi ve İbn Haldun'un yapıkları gibi bu bahsin hikmetleri itibarıyla da ele alınmaya ihtiyacı vardır. Bütün bu perspektiflerin bir araya getirlmesi sonucu şunu söyleyebiliriz: Halife olacak olan kişilerin içerisinde hilafet için sair vasıfları tamam olan kişi şayet Kureyşli ise bu kendisi hakkında bir tercih sebebi sayılmalıdır. Cumhurun kavli böyle anlaşılmalıdır. Ancak hilafet şartlarını Kureyşli olmayan birisi haiz olur da Kureyş kabilesinden olan kimse de bu vasıflar bulunmayacak olursa o zaman da kişinin sadece Kureyş kabilesinden olması itibara alınmaz diğer kişi tercih edilir.[30] Ayrıca toplumda sözü geçen kimseler söz sahibi olan ve hilafetin maksatlarını yerine getirebilecek güç ve kuvvette olan Kureyş'ten gayrı bir bir kabileden ise ve Kureyş'in onlara denk bir sulta ve hakimiyeti yoksa bu noktada da Kureyşli olmaya itibar edilmemelidir. Allah en iyisini bilir…

---

[1] Muhammed Taki el-Usmânî, "Tekmiletu Fethi'l-Mülhim", Daru'l-Kalem, Dımeşk, 2006, B.I, III/ 158

[2] el-Âmidî, "a.g.e.", III/ 487

[3] es-Savi, "a.g.e.", a.y.

[4] Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, "Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs", el-Mektebu'l-İslamî, Beyrut-Daru'l-İşrâk, Katar, 1999, B.II, s. 191-192 İbn Kuteybe' nin konu hakkındaki görüşü için ayrıca bkz. Ali b. Nefî el-İliyyânî, "Akîdetu'l-İmam İbn Kuteybe", Mektebetu's-Sıddîk, Suud, 1412/1991, B.I, s. 223

[5] İbn Hacer, “a.g.e.”, XVI/ 620

[6] Ebu’l-Berekât en-Nesefî, “Şerhu’l-Umde fîAkidet-i ehli’s-Sünne ve’l-Cemaa”, el-Mektebetu’l-Ezheriyye, Kahire, 1432/2012, B.I, s.478

[7] Ebu Davud, “Sünen” Edeb, No: 5119, el-Beyhaki, “es-Sünenu’s-Suğra”, No: 4359 vd.

[8] Ahmed b. Hanbel, “Müsned”, No: 16989, İbn Mace, “Sünen” Fiten, No: 3949 vd.

[9] Ali b. Muhammed b. Seyyid Şerif Cürcânî, “Şerhu’l-Mevâkıf” Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2012, B.II, VIII/ 382

[10] Abdullah b. Abdurrahman, “el-İrşâd Şerhu Lum’ati’l-İ’tikad” Daru Tayba, Riyat, 1997, B.I, s. 352

[11] Mesud b. Ömer b. Abdillah Saduddin et-Taftazânî, “Şerhu’l-Makasıd” Alemu’l-Kütüb, Beyrut-Lübnan, 1998, B.II, V/ 245

[12] es-Sâvi, “a.g.e.”, a.y.

[13] Şihabuddin Ebu’l-Abbas Ahmed b. Muhammed eş-Şafii el-Kastalanî, “İrşadu’s-Sârî li Şerhi Sahihi’l-Buhârî” Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2012, B.III, XV/ 90

[14] Ebu Mansur Abdülkahir b. Tahir B. Muhammed et-Temîmî, “Usûlu’d-Dîn”, Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 2002, B.I, s. 303

[15] Şemsuddin Muhammed b. Ebubekir Eyyub ez-Zer’i ed-Dımeşkî İbn Kayyimi’l-Cevziyye, “Hâdi’l-Ervah ilâ biladi’l-Efrâh”, Mektebetu’l-Mütenebbî, Kahire, s. 286

[16] Kadı Ebu’l-Hüseyin Muhammed b. Ebî Ya’lâ, “Tabakâtu’l-Hanâbile”, 1419, Riyat, I/ 58

[17] Taberânî “el-Mu’cemu’l-Kebîr”, No: 136

[18] Bir kısım rivayetlerde farklı şekillerde dört halifenin dağınık olarak zikredilmesi bu söylediğimizi nakzetmez. Tafsilat için Bkz. Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame et-Tahâvî, “Şerhu Müşkili’l-Âsâr”, Müessesetu’r-Risâle, Beyrut-Lübnan, 2010, B.III, VIII/ 412

[19] Mesud b. Ömer b. Abdillah Saduddin et-Taftazânî, “Şerhu’l-Akâid”, el-Mektebetu’l-Hanîfiyye, İstanbul, s. 181

[20] Ebu Davud, “Sünen”, Sünne, No: 4631, Celalettin Abdurrahman Ebubekir es-Suyutî, “Târihu’l-Hulefâ”, Daru’l-Minhâc, Cidde, 2012, B.I, s. 374

[21] Hilafetu’n-Nübuvvet” ifadesi bazı rivayetlerde bizzat Hz. Peygamber tarafından da kullanılmaktadır. Bkz. Ebu Davud, “Sünen”, Sünne, No: 4648, Hakim, “el-Müstedrek”, No: 4438, Taberânî, “el-Mu’cemu’l-Kebir”, No: 6444, el-Beyhakî, “el-İ’tikad”, I/ 333,

[22] Abdurrauf b. Tacu'l-Arifîn b. Ali b. Zeynelabidin el-Münâvî, "Feydu'l-Kadir Şerhu'l-Camii's-Sağîr" el-Mektebetu't-Tüccariyyetu'l-Kübrâ, Mısır, 1356, B.I, III/ 509, No: 4146

[23]et-Taftazânî, "Şerhu'l-Akâid", a.y.

[24] Muhammed Abdülaziz el-Ferhârî, "en-Nibrâs Şerhu Şerhi'l-Akâid", Asitâne Kitabevi, İstanbul, 1430/2009, s.659

[25] Kur'an, Hucurât, 13

[26] Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed en-Nesefi, "Tabsıratu'l-Edille fi Usulu'd-Din", D.İ.B., Ankara,2003, II/ 437-439

[27] İbn Haldun'un şu ifadesi çok su götürürse de bu mahalde sahabe kavlinin ve mezhebinin hücciyetini mevzu bahis yapmadığımızdan değinmek istemiyoruz.

[28] İbn Haldun her ne kadar bu görüşü İmam el-Bâkillânî' ye nispet etmekteyse de el-Bâkillânî' nin eserlerinde Kureyşli olmanın hilafetin şartı olduğunun kaydedildiğini görmekteyiz. Bkz. Ebubekir Muhammed b. Tayyib el-Bâkillânî, "Temhîdu'd-Evâil ve Telhîsu'd-Delâil", Müessesetu'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut-Lübnan, 1407/ 1987, B.I s. 471 vd.,

[29] Abdurrahman b. Muhammed İbn Haldun, "Mukaddime", el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2000, B.II, s. 180-182

[30] Muhammed Taki el-Usmani, "a.g.e.", V/ 160